

Светозар Ђоровић

Стојан Мутикаша

ПРВИ ДИО

I

Пошто је поп, који је уједно вршио дужност просвјетитеља дјечијег, односно учитеља, оставио школу и отишао да помузе краву, изиђоше из неу-ређене, блатњаве, изроване школске авлије два дјечака. Обојица једних година, једнака раста, готово у једнаким хаљинама: у чађавој, незакопчаној, мастилом упрсканој кошуљи, у кратким, излизаним, сукненим шалварама са подераним докољеницима и још подеранијим опанцима, из којих им сви прсти провирили и испадала парчад искиданих, трулих, вунених чарапа. Преко рамена и преко кошуље спуштали им се црни, изглодани кожни кајиши све до десне бедре, гдје су о њима висиле широке, тешке, закрпљене торбе. Из торба вирила су неколика прљава листа часловца и псалтира и три-четири пера зеленога лука. Дјечаки су ишли један поред другог мирно, ћутећи. Један напунио уста хљебом, па непрестано жваће, а поред њега, оборене главе, као о нечему размишљајући, лијено гази други. Испод њихових опанака, са жуте, кривудаве путање, димила се прашина и спуштала се и по подераним им фесовима и по бјелкастој крајпутној љесковини; досадне, ситне мухе об-лијетале око њих и лијепиле им се за знојаво лице; испод нога им пролетила три-четири коса и замакла у ниско, поваљано и полегло жито, а ниједан да застане, ни да што проговори. Лице у обојице било је некако озбиљно, далеко озбиљније него би то приличило њиховим годинама и узрасту њиховом. Онај што је, непрестано отежући дугачком шијом, гушио се хљебом и жва-као, пажљиво, са неким поштовањем, гледао је покатак у друга, као хтијући да га запита нешто, а затезао се. Други, замишљен и сјетан, једнако је гледао у опанке, нити је окретао главе на другу страну, макар што су препелице тако весело пућпурикале, жито мирисало и запослени косачи подврискивали ...

- А-ах! - одахну први, пошто поједе и задњи залогај и облиза се око уста.
- А-ах! - одахну опет, па се удари руком по челу, три мухе умртви и баци у прашину. Затим лагано дрпну друга за рукав и подрмуса њиме.

- Па ти шјутра? - запита.
- Шјутра - одговори овај готово шапатом.
- Није то ружно! ... Није ружно, брате! Отић' у шехер међу газде па живјети с њима и сваки дан јести печена меса ... Ух!...

Друг га погледа, осмијехну се мало и са неким поносом диже главу.

- Шјутра рано - рече. - Каз'о ми бабо да је шехер далеко, па да треба уранити. И каз'о ми је да ће ме тамо оставит'. Има тамо газда, пуно газда, па ће ме дат' да слушам и да се учим ... Па и ја, најпошље, могу бит' газда, па ћу имати пуно пара и кућа и свашта ...

Онај га премјери погледом и заврти главом.

- Ех, не можеш ти бит' газда - одсијече, са пуно увјерења као да друкчије никако бити не може. - Не можеш...

- Могу, богме! - опет ће други испрсивши се. - Бабо каже да он зна доста газда, што су к'о и ја дошли са села, па научили, па постали газде. Па и ја ћу научит'...

Онај опет заврти главом.

- Ја јопет не вјерујем - дочека. - Ти си ти, а газда је газда... Није то лако.

- Па ми бабо каже да је тамо лијепо - настави други, видећи да онај неће или не може да га разумије. - Куће велике, па трипут више од наших... И људи нијесу к'о наши... Друкчије им, каже, и хаљине и паметније говоре. А коза и оваца нема к'о у нас ... Нема ни љешника, па да 'вако расту, а нема ни њива, ни ливада...

- Ако је тако, онда им то не ваља ништа - упаде први некако презриво. - Ја сам мислио, да имају свега више него ми ...

Само им печено месо ваља, а наше је све љепше ...

- Јок! Тамо је љепше!

- Сведно, ја не би мог'о тамо. Ја, брате, волим овцама и козама, него толиким кућама. Кућа к'о кућа, па сведно јали велика, јали мала... А овце, а јањад, а козлићи, па кад се заиграју, а ја сам за њима, па се мотај по трави и вери се по брдима, да врат скрхам. Зар њих оставит'? Па кад се лове препелице, па кад се иђе у шуму, кад ложимо ватре и печемо кукурузе! Зар и то заборавит'?

- Ух!...

При спомену шуме, кукуруза, игара овај други нехотице подврисну. И дође му жао свега ... Преко златних њива, са којих се живље орила пјесма жетелачка, преко широких ливада по којима се блистале бритке косе у рукама косача, погледа на оближњу шуму, на оно густо, збијено, старо дрвеће, што својим тјемом подупире зажарено небо и златну лопту на њему, погледа на неколико размакнутих колиба, што се некако постиђено згуриле испод шуме, и на читаве чопоре несташне дјеце, која се играла испред њих...

- Хоће ли тамо бити све 'вако, хоће ли бити тамо икаквих игара и забава? - помисли, не одвраћајући погледа и не окрећући се. - Хоће ли?... Хајде и ти са мном - најпошље шапну другу, потегнувши га лагано за рукав.

Друг се трже, као да га је неко опржио.

- Нећу! нећу! - дочека живо, измичући се на леђа. - Волим ја овђе! Опет је овђе мени љевше! Па овђе ми и бабо и мајка, па да их оставим?!

- Ама окушај ...

- Нећу, нећу ја ни кушат'... Макар и не јео печена меса, опет нећу ово оставит'.

И, дошавши до куће, први полети у своју, па поче поигравати на прагу.

- Нећу, Нећу! - викну и опет јогунасто вртећи главом. - Није то за ме!

Други не одговори. Обори главу и, влачећи ногу за ногом, замишљено иђаше даље...

Кућа му није била далеко од другова и црнила се управо под малим, спу-
жастим брдашцем, опкољена са једне стране младим, ћелавим гајићем, а с
друге стране широком, неравном авлијом, што је ограђена дугачком и висо-
ком оградом, исплетеном од сама љескова шибља. Испред сниских кућних
врата лежао је огроман рундов, опружио главу по јаким предњим шапама и
куњао, не обазирјући се на силну грају неколико дјеце, што се завалила у пра-
шини па чепркају. На вратима је стајала једна омлађа женска и, држећи прст
на устима, пажљиво слушала шта говоре унутра, у кући, сакупљене жене. А
у кући био читав савјет! Око широкога, каменитог огњишта, на коме је пуц-
карала ватра и пекла се кахва, посједало осам до десет старијих жена и све се
упустиле у крупан разговор. Ту и стрина Мара и тетка Сока и дајиница Анђа
и многе даље и ближе стрине и родице, па све дошле да вијећају о Стојанову
(мали се тако звао) одласку у шехер и да донесу свој закључак. Закључак им,
управо, није ни требао, јер ријетко да би га ко послушао, али вијећање се
никако није смјело изоставити, пошто је свет обичај, да све сроднике треба
обавијестити о свакоме крупњем догађају у кући и саслушати им савјете.
Ко би мало пажљивије посматрао читав овај скуп, лако је могао познати, да
су све жене, листом, противне Стојанову одласку. Све су биле некако забри-
нуте, тужне и невеселе, и, мјесто живахно и гласно да говоре, све су више
кашљуцале или се утирале јаглуком око уста.

- Ја не знам какав је ово махнитлук сад у мушкадију ударио - поче дајини-
ца Анђа, чешкајући се по носу и успијајући губицама, - па чим дијете одгоје,
гурају га у шехер. Што ћу га рађати, кад ћу га гурати од себе? Јесам ли ја
њего родила, да ме храни и да ми помаже у послу, а не туђе мајке да служи?

Тетка Сока дубоко уздахну и, потајно намигнувши на Анђу, погледа у
Стојанову матер.

- Ама данас свак хоће да му је син господин и газда. Мисле, ако га по-
шљу у шехер, да ће одмах постати владика јали капетан... Мучно им да буду
сељаци к'о и ми ...

- Није, сестро, душе ми! Ја не мислим тако - дочека Стојанова мати, а
очи јој се напунише сузама. - Моје дијете није мени тешко. Ама отац му тако
хоће, а његова је најстарија.

- Ако је најстарија, опет није најпаветнија - оштро одговори Сока. - Није
он пис'о јеванђеље, па да му је свака света. Њему је неко напунио главу, да
дијете отури од себе, и он га отура. Ће му је мозак, ако Бога знате? Туђа рука
свраб не чеше, а он у туђе руке да да свој елад! Боже сачувај!

Стрина Мара, која је сједила близу велике ракиске боце, пијуцну мало ракије, намршти се и одмахну руком.

- Боље вам је да га ви сами одмах у воду баците, него други да вам га баци - одсијече опоро.

Стојанова мати, не могавши се више уздржати, проплака.

- Не говорите више! Немојте ми ножа у срце забадати! - зајеца и сакри лице у бошчу. - Доста ми је!

- И ти, и ти си крива! - зацакаше све, готово у један глас, испотаје намигујући једна на другу и као светећи се. - Крива си!

- Крива, крива! - дочека Мара, пијуцнувши опет. - Зар ти нијеси мати и зар не смијеш зуба обијелити? Што ти не запиташ тога свога ђувегију: што он није рађ'о дијете, кад га је мислио у свијет давати? Ти си га родила, па ти си преча и да заповиједаш с њиме.

- И гријех је један то - настави Анђа, мало умекшаним гласом. - Дијете ће у туђем свијету, зажалити на оца и мајку и заборавиће на њих, к'о да му и нијесу родитељи. Данас је таки вакат, па се све лахко заборавља.

Стрина Мара узе боцу у крило и, милујући је, отпи још два- три пута. Стиште затим обје шаке и поче се ударати у прса.

- Све, све треба да се убијемо, кад смо 'ваке! - викну промукло, мрсећи још више рашчерупану косу. - Ми немамо ни срца, ни душе, ни образа, ни ништа. Ни Бог нас не казни, него нас пушћ'о, па радимо што хоћемо. Мачки отмите мачиће, па мњауче за њима, а ми саме бацамо ђецу. А кад умрете ко ће вас сахранити, а? Кад Свети Аранђ'о (слава му и милос'!) зовне на они свијет, ко ће вам очи заклопит'? Па ко ће вам на гроб доћ, ко ће заплакат' за вама? Зар оно двоје црвића, што се још ни прекрстит' не знаду? (Мара испи још мало ракије и наглас поче плакати). Убио вас Бог, да Бог да и кад сте се родили таки! Ево мене боли, боли, а вас не боли, црн вам образ сад и вавијек, амин!

Тетка Сока подиже се мало и погледа по свима.

- Па нас ниједна не кабули, да Стојан иђе? - запита.

- Не кабулимо.

- Е ми ћемо њега и зауставити - одсијече она одлучно и диже руку као да ће ударити кога. - Нек' он лијепо шједи у свом дому, на своје добру.

- Јакако - дочека Мара и стиснутом шаком размахну око себе. Зауставићемо га! Ја њега не дам. Ја ћу одмах цару на давију, ако га ико дирне. Ја сам му стрина, а нијесам кучка, па треба и мене слушати.

И она скочи и чврсто загрли Стојана, који се баш тада указа на вратима.

- Ево га! Ево нам га! - викну, па га одиже од земље и показа свима. - Ево нашег клепана.

- Ево га! - викнуше и остале.

Па по реду почеше га грлити и љубити. Предаваху га једна другој, као чутуру са вином. Свака хтједе да му проговори понешто, да му поласка.

- Види, како је смрш'о, злато моје! - прошапта тетка Сока, гледећи га по коси и љубећи у оба образа. - Погледај га само!

- То је од књига! - дочека му мати гледајући га погледом пуним њежно-сти и поноса неког. - Да је он чув'о козе, био би к'о и остала ђеца. Ама он хоће да учи, па стога је и смрш'о и стога ће ићи од нас ...

И отра још једну сузу, што јој се низ образ готово до уста спустила.

- А је ли ти жао, Стојане, што ћеш ићи? - запита дајиница Анђа и поче из њедара вадити дугачке пексимете, да га понуди. - Је ли?

- Није - одврати Стојан мазећи се.

- Није ти жао ни бабе, ни мајке?

Стојан не одговори.

- Ни брата, ни секе? - настави дајиница, старајући се живо, да га расплаче и одврати од пута. - А они ће плакат' за тобом... Ето, плачу и сада, а потље ће још више...

Стојана то дарну. Док је дајиница говорила, уплашено је гледао у њу, а када доврши, отрже се, полети матери, и, не стидећи се ни од кога, обгрли је и завали јој главу у крило. Заплака.

- Ето, ето! Ни њему није драго да иђе! - упале тетка Сока, и побједоносно узви главом. - Неће он од своје мајке. Туђа мајка, туђега је срца. Неће га ни гледати, ни миловати.

- Мени ти ходи! - брекну стрина Мара ратоборно и рашири руке. - Мени ходи, па ко смије, нека стисне срце и нека те отме. Ја ћу њему...

- А шта ћеш ти? - викну с врата отац Стојанов, који се изненада појавио на прагу и широким плећима закрчио и онако узан пролаз. Он са двојицом комшија дошао, па, како је био висок, погурио се да прође кроз врата и тако погурен остао, чим је чуо Марин говор. Мрко, увијек суморно лице његово дође још мрачније, а дугачки, распухрани бркови његови напостријежише се, све играју. Комшије, иза његових леђа, нијесу се могле ни видјети и само су им вириле сухе, жућкасте главе, са кукастим носовима и мутним, упалим очима. - Шта сте ми ту расплакале дијете? - опет брекну још жешће, па улезе у кућу и исправи се да је главом готово до панта додиривао. - Знам ја све вас и ваше после. Не можете с миром сиђети и разговарати се.

- Па шта се дереш толико? - окоси се стрина Мара, иако мекше и блажије него прије. - Што вичеш? Нијесам ти кућу раскопала.

Остале жене зачас обрисаше сузе и уозбиљише се. Уозбиљи се и мати Стојанова. Само обгрли главу његову и поче му гладити косу по челу, бојажљиво гледајући у мужа, као да се надала каквим новим пријекорима.

Он је и не погледа. Пропусти комшије у кућу, понуди их да сједну и сам дохвати ракиску боцу, коју недавно сакрише жене од стрине Маре.

- Свак ме пита што пушћам дијете од себе - поче окрећући се комшијама и нудећи их ракијом. - А чиме ћу га хранити, ако настану још двије 'ваке године, а остане ми овђе? Сад, фала Богу, имам још нешто свога, ама ће се и ово појести... Па хоћу ли пушћати, да ми потље умре од глади? Зар сви нијесмо као живи мртваци и сухи и мршави и гладни; а како ћеш и бит' добро, кад су зли земани настали, па нас небо не гледа, а земља издаје. Свак од нас иште, а нико не даје. Гоне нас суше, град, вјетрови и зли људи, сваког нас гони!.... Зар није 'вако?

- Тако је! - уздахну један комшија отпијајући. - Ја, од лани, пети дан не окушам житна хљеба, но ми се сва кућа храни са кљеновом кором и ресом од љесковине ...

- Ја! - настави отац Стојанов замишљено. - А сад ми се пружила згода да га лијепо намјестим... Кад сам био 'номадне у шехеру, виђе ме газда Симо и запита: „Једа тамо каква ђетета, да ме у кући слуша? Биће му лијепо” ... А велим му ја: „Је ли ти преша?” ... А он вели: „Јес'”... „Е”, опет ћу ја „имам ја нешто ђечка, а жив је, а окопрчан, ваљан к'о жеравица. Па, ако је Богу воља и теби по табијату, да га примиш” ... И он се замисли и одмахну руком. „До-веди га!” рече. Ето тако се ријеших да га дам.

- Све је то лијепо - опет ће онај комшија - и све ваља, ама мучно је растат' се са ђететом.

На ту примједбу жене, иза њихових леђа, почеше се сашаптавати и вртити главама. Све мимиком одобраваху, изузевши матер Стојанову, која се скаменила, па нити се миче, нити говори.

- Ако се и растајем с њиме, не шаљем га у гроб ... Виђећу га чешће - одсијече домаћин. - И ово је за његову срећу.

Па дохвати иза греде свој чибук, напуни лулу духаном и, голом руком, са огњишта метну комадић жераве сврх њега да припали. Повуче дим у се и врати га кроз нос.

- Мој ће Стојан пушит' некада на фини чибук - рече. - Ако пљуне у длане, па прифати за пос'о и научи се, може постати богат к'о нико. Може и мени под старос' ваљати, да не радим и не мучим се к'о црв.

- Може, ако хоће - дочека комшија, комешајући раменима. - Ама се бојим да га тамо не обатале они хунцути. Има тако хунцута, па нит' хоће да знају за Бога, ни за цркву, ни за оца, ни за матер. Има их, па не знају молитве прочитати, да им очи ископаш...

Отац Стојанов опет пусти дим кроз нос, а превуче руком преко бркова.

- Право велиш! - рече. - Треба Стојан да се моли Богу вазда, да не заборава. Зна добро молитве, к'о ђакон какав, па нека се моли. Ко се Богу не моли, неће му ни помоћ'...

Па дохвати Стојана чибуком по глави.

- Устани, сине, и очати Оченаш.

Стојан порумени, затрепта очима, устаде. Стидљиво, и као снебивајући се, скрсти руке, стаде више огњишта, и два-три пута отегну вратом, да прогута плувачку.

- Оченаш... поче читати тихо, ситним гласом, упола пјевајући и некако кроз нос, те је у оној тишини много сличило зујању челињем. Тетка Сока и дајиница Анђа прекрстише се, стрина Мара поче метанисати, а остале жене и комшије упиљили очима у дијете, па слушају, са побожном пажњом, као у цркви, кад се апостол чита.

- Право! - одобри му отац, потпуно задовољан, пружајући му руку да је пољуби. - То читај јутром и вечером, па ће ти бити добро. Не слушај оне хунцуте и бјежи од њих к'о ђаво од крста.

Међутим се појави на вратима и стари, погурени, сеоски поп, ознојен и задихан и, рашчешљавајући прстима дугачку, сиједу браду, дубоким гласом назва једно дугачко „добар вече”. Црвен у лицу, као васкршње јаје, подбухо, са отеченим очним капцима и носом попут модре шљиве, погледа он по чељадима и, опазивши жене, пружи им обје руке, да ижљубе.

- Ево и ја дош'о - рече сједајући у врх, а прекрстивши ноге по турски. - Дош'о да још једном видим свог ђакељу... Знате ли да ми је вазда био драг к'о син? Ваљан је и послушан, да га Бог поживи на многаја лjeta, на вашу радост и утјешеније. И добро је учио и лијепо помаг'о попадији садит' лук, чистит' грах и прати суде. Моја ћеца научила на њег, па му трче к'о мени ... А како и не би, кад их је он носио колико и мати, игр'о се с њима и ђаволе ловио.

При спомену ђавола, Стојан се осмијехну и сакри се тетке Соки за леђа. А поп дохвати ракију и искапи двије чаше узастопце.

- Добра ова ракија - рече, окренувши се домаћину. - Лијепа! Цар би је пио!

Домаћину се уздиже десни брк, као и обично, кад хоће да се осмијехне и климну главом у повлад. - А ти си никакав чо'јек! - дочека поп мрштећи се. - Никад ми нијеси посл'о ниједно буренце, ни десетак ока, ни барем двије чутуре. Никад да речеш: „Вала није ово скот, него мој поп, свјашченик, слуга божији, који се моли Богу за лупештине свега села, па треба да и њега напојим!” ... Јок! ... Сви ви мислите да сам ја живина, па што је боље то сакривате, а што је горе шаљете мени.

Онај комшија уздахну.

- Камо среће да можемо више давати! - промуца. - Ама сиротиња смо, попо ...

- Ех, сиротиња сам и ја! - одсијече поп и престријели га погледом. - Ви живите од својих земаља, од крава и волова, а ја живим од вас. Ви сте моје краве и волови. Па како, никакви људи, да живим кад ми ништа не дајете! Грешници сте ви сви и сви ћете у пак'о...

Нико му не одговори. Сви као да осјећаху да има нешто и право, па оборили главе; одбијају се све гушћи и гушћи димови. Домаћин, зар да забашури забуну, поче гуркати у ватру, те пламен као да се пробуди и поче скакати у висину и надигравати се са својим одсјевом на чађавоме зиду, обасјавајући и румено лице попово и сићушне, жуте главе обојице комшија ...

- Амодер, магарче - зовну поп Стојана, тек да прекине несносно ћутање и пружи руку према њему. - Амо! -

Стојан, устежући се, и као преко воље, пође и стаде пред њега.

- Ти ћеш свакако бит' паметнији и од ћаће и од ових овђе (и поп показа руком на комшије), јер сам те ја научио памети. И велим ти: гледај, па да ми не зацрниш образа тамо, међ' туђијем људима. Немој да рекну: „Учио га је нико и ничији син”, него нек' свакаже: „Халал му вјера, ко те такога истеса!” ... Јеси ли чуо?

Стојан климну главом у знак да је чуо.

- И добро очи отвори, па не укради и не слажи! - настави поп и потегну га малко за ухо. - Знаш ли кад си у мене укр'о смокава, како сам те избио? . Увук'о ми се у собу, па укр'о пуну капу сухих смокава. Па није да си себи, него си другој ћеци дијелио, к'о да је Алајбегова слама. И нека знаш, то не смијеш тамо радити! Чујеш ли?

Стојан опет климну главом.

- И што ти старији нареде, то слушај! Ама слушај онако, к'о што си слуш'о мене, а не к'о што си слуш'о попадију. Што сам ти ја наредио, учио се, а што ти је попадија наредила, то нијеси, к'о да ја нијесам попадијин супруг, и к'о да попадија није моја супруга, па к'о да њу не треба слушати. Стога ти велим: и газду и газдарицу једнако слушај ...

Стојан и по трећи пут климну главом, па се саже да пољуби попу у руку.

- Жив био и сретан! - благослови поп и отпусти га. - Сад дај гусле! - викну домаћину, искапивши и оно ракије што је остало у боци.

- Прекинула се струна - одговори домаћин некако постиђено. - Нема је ...

- Прекинула вам се памет! Ништа вам није к'о у другог свијета! - откреса поп.

Па устаде и окрену се Стојану.

- Запамти све што сам ти рек'о! - узвикну јаче, не гледајући на друге. - Ако ти чујем рђав глас, не јављај ми се на очи, е ће бити бруке!

И изађе из куће.

Кроз по сахата, након његова одласка, спустио се сан на очи свима, чак и Стојановој матери.

Ујутру, прије зоре, диже се домаћин и отегнутим, гласним зијевањем и громким кашљањем разбуди сву чељад. Мати Стојанова, онако како је устала, необучена и рашчешљана, разгрну пепео на огњишту, наложи ватру и пристави кахвени шербетњак. Домаћин, једнако се протежући, и зијевајући, у онако лаким хаљинама, изађе пред кућу да се умије и Богу помоли. Стојан изађе за њим, да му полије. Свјеж, мирисан и прохладан вјетар дочека га на кућним вратима и помилова по лицу; босе ноге оквасише му се од росне траве. Из даљине одјекну клепет звонцета са овна звонара и јасан поклич некаква чобанчета. Стојан уздахну и погледа око себе на све стране. Изнад мрке, ријетке борове шумице, што се уздигла на тјмену високе, голе и пећинасте планине, почело небо да се свијетли и прелијева у јоргован боју. С друге стране, попут танке паучине, појавила се провидна магла и спуштала се низ брдо, готово до самога онога мјеста, одакле низ стрме литице са силном хуком скаче брзи поток у провалије, пјенушећи се и дробећи бисерје по оближњим дубовима и буквама.

Стојан се поче домишљати: колико се пута верао туда, плашећи дивље голукове и тражећи им гнијезда...

- Немој блехнути, него полијевај! - окоси се отац на њега гурнувши га лактом. - Што се окрећеш? Зар нијеси никад виђ'о какво је брдо?

Стојан не одговори. Постиђен, као да је нешто ружно учинио, прихвати за ибрик и поче пажљивије полијевати.

А комшије и опет дођоше, са свом женскадијом. Неки дођоше чак и са дјецом. За осталима дошао и Милош, онај исти малиша, што је јуче са Стојаном заједно из школе изишао... Стојан лагано приступи њему и, у једноме куту, загрли га. Почеше се сашаптавати.

- Дођи ти за мном! - молио је Стојан.

- Јок, брате, јок!... Каз'о сам јуче да је љевше село...

Домаћин, не осврћући се на њих, поче нудити госте кахвом и ракијом. Стрина Мара, која бијаше нешто натмурена и мргодна, не хтједе ракије ни погледати, те је само кахве испијала. Данас је ћутала и пустила комшије да говоре, јер су они и били нешто разговорнији. Раставише Стојана од Милоша, узеше га међу се. Сваки нађе за нужно, да га од своје стране нешто посавјетује, да му рекне коју паметну ријеч. Почеше га и даривати. Један му даде колач, други некакву пару и сваки га пољуби у чело и благослови узгред...

- Е, да се иђе! - најпошље рече домаћин, исправљајући се и огрћући дугачком струком. - Боље сад, него кад припече божја звијезда.

- Зар? - промуца мати Стојанова некако поплашено, а глас јој се утањио. Па приступи сину и поче га љубити. Обгрли га и сузама му ороси и косу и образе. Затим га још јаче стиште у наручје, као да не може жива да се растави од њега.

- Доста је више! - брекну домаћин и отрже јој га. - Треба ићи!

Сви се размакоше и начинише им пут.

- Збогом!

- Збогом! Сретан пут!

Стојан покуњен, пође уз оца мирно све до Кривога Бријега.

Ту стаде и окрену се, да још једном види матер и Милоша. И тада, изненадно, одгурну очеву руку, полети крај путање, и спустивши се на камен гласно проплака...

II

Негдје усред вароши М...., управо код главне раскрснице, опкољена са двије стране великим, новим кућама, са гиздавим, широким ћошковима, стиснула се старинска мала, тијесна магазица, са уским, на ћемер израђеним вратима, кроз која лако, не сагнувши се, могу проћи само они људи, што им је Бог досудио, да се у висину не разрасту много више од једнога метра.

Око каменитих вратних дирека висило је најмање тријестак мањих и већих разнобојних јаглука, чарапа, кошуља, гаћа, улара, силаха, опанака, цамадана, и сваковрсних коса и раоника, а над вратима висила су три-четири феса: нанизана на канафу, и двије плехане лампе, одавна зарђале. У магазу се једва могло уљећи од силних, мањих и већих, врећа, што су биле препуњене пиринчом, кахвом, шећером, јечмом, бибером, тамјаном, и од многих сандучића, из којијех је провиривало до десет сорта свакаквих јексера, чивија и коњских потковица. Иза сандука црнили су се стари, ниски рафови, препуни ботана и разне мехке робе. Тек у једној ћоши, испод рафова, било је нешто више празна мјеста и ту је, крај овеће дрвене чекмеце, прострта широка шилта, на којој је прекрштених нога сједио сићушан, средовјечан човјек, руменкаст, ситне, јајасте главе, са ванредно кукастим носем, испод кога су се жутили чађави, подстрижени бркови, и са широким устима, чија доња губица мало да није до носа дохватала. Тај човјек, кога су сви у вароши звали газда Симо, обучен је био доста просто: у старој антерији и закрпљеним чакширама, излизаним и замашћеним на неколико мјеста, те су, нарочито испод паса, изгледале као калајисане. Чарапа није носио, него плитке, отворене кундуре, које је увијек свлачио кад је хтио прекрстити ноге на шилти, а на глави му се црнио никад не калупљени фес, са малом, мрком китом, сличном мишијему репу.